

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

Falih Rıfki Atay'ın Gezi Yazılarında Yurt İçi Turizm Dair Görüşleri¹

Falih Rıfki Atay's Views on Domestic Tourism in His Travel Writings

(Sorumlu Yazar) Osman EROĞLU*

* Öğr. Gör. Dr., Kastamonu Üniversitesi Rektörlüğü, Kuzeykent Kampüsü, Merkez/Kastamonu.

ORCID: 0000-0002-0024-7906

E-posta: o.eroglu@kastamonu.edu.tr

MAKALE BİLGİLERİ

Makale işlem bilgileri:

Gönderilme tarihi: 7 Mart 2025

Birinci düzeltme: 14 Mart 2025

Kabul: 11 Eylül 2025

Anahtar sözcükler: Falih Rıfki, Türkiye modernleşmesi, seyahat edebiyatı, turizm kültürü.

ARTICLE INFO

Article history:

Submitted: 7 March 2025

Resubmitted: 14 March 2025

Accepted: 11 September 2025

Key words: Falih Rıfki, Turkish modernization, travel literature, tourism culture.

ÖZ

Falih Rıfki Atay, Cumhuriyet Devri Türk edebiyatında seyahatname türünde en fazla eser veren sanatçıdır. Seyahat edebiyatını Türk modernleşmesinde bir araç olarak gören yazar, gezilerini yazı dizilerine çevirerek Türk halkına bir görgü ve bellek oluşturmayı amaçlar. Sıklıkla yurt dışında Türkiye'yi temsil eden Atay, yurt içi gezileri de ihmal etmez. Çoğunluğu Ege ve Akdeniz kıyılarında geçen gezilerini de yazı dizisi hâlinde okurlarıyla paylaşır. Bu yazıları Türk seyahat edebiyatı kadar turizm tarihi açısından da önemlidir. Yazılarında şehirlerin iyileştirilmesi, konaklama alanlarının geliştirilmesi, yolların bakımı, imar faaliyetleri, tabiat bilinci, tarih, sağlık, müzik ve eğlence kültürü gibi başlıklar altında Türk turizminin çeşitli unsurlarını merkeze alan Atay; turizm kültürü ve medenileşme konularında okurlarını bilgilendirmeyi arzular. Ayrıca devrin önemli isimlerine seslenerek yazılarını bölgesel ve ulusal kalkınma konulu raporlara dönüştürür. Bu çalışmada, yurt içi seyahat yazılarından hareketle Falih Rıfki Atay'ın turizm ve medenileşmeye dair görüşleri, tespit ve önerileri aktararak yazarın turizm tarihi ve seyahat edebiyatındaki yerine dikkat çekilmiştir.

ABSTRACT

Falih Rıfki Atay is the artist who produced the most works in the travelogue genre in the Turkish literature of the Republican Era. The author, who sees travel literature as a tool for Turkish modernization, aims to create an etiquette and memory for the Turkish people by turning his travels into a series of articles. Atay, who frequently represents Turkey abroad, does not neglect domestic trips either. He shares his travels, most of which take place on the Aegean and Mediterranean coasts, with his readers in the form of a series of articles. These texts are important for the history of tourism as well as Turkish travel literature. Focusing on various elements of Turkish tourism under such headings as the improvement of cities, the development of accommodation areas, the maintenance of roads, construction activities, natural awareness, history, health, music and entertainment culture in his writings, Atay wishes to inform his readers about tourism culture and civilization. He also addresses the important figures of the period and transforms their writings into reports on regional and national development. In this study, Falih Rıfki Atay's views, findings and suggestions on tourism and civilization are conveyed based on his domestic travel writings, and the author's place in tourism history and travel literature is emphasized.

Makalenin kaynak gösterme şekli:

Eroğlu, O. (2025). Falih Rıfki Atay'ın Gezi Yazılarında Yurt İçi Turizm Dair Görüşleri, *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 37 (1): 155 - 171. <https://doi.org/10.17123/atad.1653250>

GİRİŞ

Falih Rıfki Atay, Cumhuriyet Devri'nde önemli bir gezi yazısı külliyyatı meydana getirerek gezi

yazarlığında yadsınamaz bir başarı elde eder. Basılı on adet seyahat kitabının yanı sıra gazete ve dergi sayfalarında kalan onlarca yurt içi ve yurt dışı gezi yazısı bulunur. Gazetecilik kariyeri, siyasi hayatı ve kişisel seyahat arzusu Atay'a pek çok yeri görme imkânı sunar. İlk olarak Velihaht

¹ Bu çalışma 2023 yılında yazar tarafından hazırlanan "Falih Rıfki Atay'ın Fikir ve Sanat Dünyası" başlıklı doktora tezin-den üretilmiştir.

Yusuf İzzettin'in Edirne ziyaretinde (1913) Tanin muhabirliği görevini üstlenerek devlet erkânıyla seyahate katılan yazar "Edirne Mektubu" başlıklı yazı dizisini başlatır. Pek çoğu bölgedeki gözlemlerinden oluşan bu mektuplar, onun ilk gezi yazıları olur. Bir yıl sonra Talat Paşa'nın himayesinde Bükreş seyahatine katılan Falih Rıfki, buradan yolladığı telgraf ve mektuplarla Romanya'ya dair gözlemlerini paylaşır. 1915 yılında askere giden yazar, Suriye ve Filistin Cephesi'ndeki görevleri vesilesiyle Kudüs, Medine, Beyrut, Şam, Halep ve daha pek çok önemli yerleşim yerini görür. Askerlikten sonra buralara dair intibalarını çeşitli mecmualarda yazıya dökerek okurlarıyla paylaşır. Bu tarz yazıları birçok kesimin takdirini kazanır (Eroğlu 2023: 102-112). Mektuplar ve diğer yazılarının okurlarda uyandırdığı heyecandan mutluluk duyan yazar, genç yaşlarda gezi yazarlığının şevkini duymaya başlar

Falih Rıfki Atay, aynı zamanda bir devlet adamıdır. Türkiye Cumhuriyeti'nin Dışişleri Komisyonlarında yer alması ve çeşitli görevlendirmelerle yurt dışı seyahatlerine çıkması ona seyahat yazarlığı için pek çok kolaylık sağlar. Bu görevlendirmeleri ve temsilcilikleri onun yazılarına sefaretname özelliği katar. Paylaştığı birçok bilgi, resmî tarihe kaynaklık eden raporlar olarak kabul görür. Yurt içinde de Mustafa Kemal Atatürk, İsmet İnönü, Adnan Menderes ve Süleyman Demirel gibi isimlere eşlik ederek birçok yeri gezip görür. Basın Cemiyetindeki konumu da düşünlüğünde yurt içi ve dışı seyahatlere çıkış vesileleri artan Falih Rıfki, birçok gezi yazısı kaleme alır. Önemli bir aydın misyonu üstlenen yazar, başka kültürlerle ait unsurları Türk toplum hayatına kazandırmasıyla ciddi bir şöhret yakalar. Görevli de olsa meraklı gezgin tavrından ödün vermez; gezilerini yürütürken gittiği yerlere dair duygu ve düşüncelerini kaleme almayı ihmal etmez. Bu yüzden modern Türkiye tarihinde Türk okurlarına dış dünyanın kapılarını en fazla aralayan yazardır (Eroğlu 2023: 867-882).

Falih Rıfki Atay'ın gezi yazıları "program ve propaganda edebiyatı örnekleri" (Ortaylı 1988: 131) olarak kabul edilir ki uzun yıllar kendisinden sonra gelen seyahat yazarlarını da aynı etki altına alır. Bu yönüyle Türk seyahat edebiyatına egemen ol-

muş bir üslup ve edebiyatın başlatıcısıdır. Atay, gözlemediği yerler hakkında olan ve olması gerekeni, bölgelerin geri kalmışlıklarının sebebini ve bundan sonra yapılması gerekenleri entelektüel birikimiyle izah ederken yeni Cumhuriyet'in propagandalarını gezi yazılarının satır aralarına ustalıkla yerleştirir:

Falih Rıfki'nın sistematik bir tarih, sosyal bilim ve felsefe formasyonu olmamasına rağmen bütün kuşağı gibi ansiklopedik bilgi edinme gayreti içinde yetiştiği görülür. Bu gayret sonucu edindiği belirgin bir bilgi birikimiyle, tarihten ve geniş bir coğrafi mekândan yer yer episodlar hâlinde getirdiği, içerik ve antitezlerinden kopuk biçimde sunulan olay ve nakillerle okuyucuya bir tezi kolay ve fazla düşünmeden, ama düşünce tadını vererek kabul ettirir (Ortaylı 1988: 131).

Falih Rıfki'nın bu yazılarındaki temel gayesi Türk toplumunun çağdaş medeniyetler seviyesine yükselmesidir. Bunun için toplumsal medenileşme, bilim ve teknikte ilerleme, kültürel yenilenme gibi başlıklar altında yığın terbiyesine öncelik verir. Yazarın yığın terbiyesi fikri ilk Rusya gezilerinden sonra üzerinde durduğu politik, toplumsal ve kültürel dönüşüme dayanan bir görüştür. Pek çok kez Türk halkını -özellikle Anadolu'yu- Asyalılık ve geri kalmışlıkla itham eden yazara göre bu sorunlardan kurtulmanın tek yolu, gelişmiş medeniyetlerin seviyesine çıkabilmektir. Bunun için "realiteleri, keskin ve sivri cepheleri ile göster" diği (Kansu 1934: 229) yazılarını bir araç olarak gören yazar, "gezi yazılarının çoğunluğunda Türkiye'nin modernleşmesi için, gittiği ülkelerin kültürel, sosyal, siyasal ve ekonomik özelliklerini incele[yip] Türkiye için bu özelliklerin uygulanabilirliğini gözden geçir"ir (Girgin 2012: 4). Amacı, tespitlerinden hareketle Türk halkına bazı örnek tablolar sunmaktır. Karşılaştırmalı anlatımıyla Türk halkına çeşitli çağdaşlaşma fikirleri aşılır. Falih Rıfki'nın gezi yazılarının temel noktası Türk halkının eğitilmesi ve Türk modernleşmesini hızlandırmak olduğundan yazar Türk okuruna da pek çok ödev sunar. Atay'ın gezi yazıları devrinin ansiklopedileri ve görgü risaleleri gibidir. Türk vatanının her karışığı hakkında çeşitli bilgiler paylaşan yazar, okurlarına turizm bilinci

ve vatanseverlik noktasında sorumluluklar yüklemekten geri durmaz.

Bu çalışmada öncelikle Falih Rıfki Atay'ın *Dünya* gazetesi arşivlerinde kalan yurt içi gezi yazıları tespit edilerek daha önce kitaplaştırılan *Batı Akdeniz* kitabıyla birlikte değerlendirilmiş ve yazarın turizme yönelik görüşleri üzerinde durulmuştur. Bu noktada Karaduman'ın (2023: 216) da üzerinde durduğu "Edebiyat ve turizm hangi noktalarda kesişir? Turizm tarihi araştırmacıları edebî eserlere nasıl yaklaşmalıdır? Edebî metinlerin turizm tarihine katkısı var mıdır?" gibi sorulara cevaplar aranarak Falih Rıfki Atay'ın Türk seyahat edebiyatı ve turizm tarihindeki yeri üzerinde durulmuştur. Tespit edilen yazıların bibliyografik bilgileri, başka araştırmalara katkı sağlaması amacıyla çalışmanın sonuna eklenmiştir.

FALİH RIFKI ATAY'IN YURT İÇİ GEZİLERİ VE YAZI DİZİLERİ

Falih Rıfki Atay'ın *Faşist Roma, Kemalist Tiran ve Kaybolmuş Makidonya* (1931), *Deniz aşırı* (1931), *Yeni Rusya* (1931), *Moskova-Roma* (1932), *Taymis Kıyıları* (1934), *Batı Akdeniz* (1934), *Tuna Kıyıları* (1938), *Hind* (1944), *Yolcu Defteri* (1946) adında özgün, bir adet de önceki yazılarından seçkiyle hazırlanan *Gezerek Gördüklerim* (1970) başlıklı olmak üzere on adet gezi kitabı bulunmaktadır. Falih Rıfki'nun burada bahsedilen eserleri dışında kitaplaştırmadığı pek çok gezi yazısı, mektubu ve notu bulunmaktadır. Bunların birçoğu kısa süreli seyahatlere ait olup kitap hacmine sahip değildir. Ayrıca bunlar hakkında kapsamlı ve bütünlüklü bir inceleme de bulunmamaktadır. Atay'ın gezi yazarlığına dair kısmen kapsamlı çalışmalar, S. Girgin (2012) tarafından hazırlanan *Falih Rıfki Atay'ın Gezi Yazılarında Avrupa* başlıklı yüksek lisans tezi ile Y. Dinç Kurt tarafından kaleme alınan *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatında Yurt Dışı Gezi Kitapları (1920-1980)* (2015) ve *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatında Yurt İçi Gezi Kitapları (1920-1980)* (2018) adlı kitaplardır. Bu çalışmaların da müstakil anlamda Atay'ın yurt içi gezi yazılarını merkeze almadıkları görülür. Oysa Falih Rıfki Atay'ın özellikle Ege ve Akdeniz kıyılarına gerçekleştirdiği yurt içi seyahatleri

ciddi bir yekün tutmakta ve bu çalışmanın odak noktasını oluşturmaktadır.

Falih Rıfki'nın kitaplaştırdığı tek yurt içi seyahatnamesi *Bizim Akdeniz*'dir. Yazarın Mayıs 1934'teki Afyonkarahisar, Isparta, Burdur, Antalya, Manavgat ve Alanya gibi yerleri kapsayan Akdeniz gezintisi üzerine kalem aldığı bu eser, ilk olarak *Hâkimiyeti Milliye*'de tefrika edilir (Atay 12 Haziran 1934). Gazetede on sayı - on sekiz bölüm şeklinde yayımlanan yazı dizisi, kırk üç sayfaya yayılmış on yedi bölüm ve gezilen yerlere ait elli yedi adet fotoğrafla zenginleştirilerek seksen sayfa hacminde bir kitap formunda, aynı yıl Hâkimiyeti Milliye Matbaasında basılır (Atay 1934). Yazarın yurt içi gezilerini aktardığı başka kitabı bulunmaz. Bu yüzden bu çalışma için diğer gezi yazıları *Dünya* arşivlerinden takip edilmektedir. Diğerleri gibi Atay'ın bu yazıları da Türk modernleşmesi ve kalkınması hususunda önemli tespit ve öneriler içermektedir.

Falih Rıfki Atay, *Bizim Akdeniz*'den yaklaşık otuz yıl sonra, Mayıs 1962'de Ege ve Akdeniz bölgesine yeniden döner. Bursa ve Balıkesir üzerinden kendi arabasıyla İzmir'e kadar gelen yazar, buralardaki dönüşüme genel anlamda hayranlıkla baksa da yazısına tozlu ve taşlı yollardan şikâyet ederek başlar. "9 Mayıs/ Ayvalık" (Atay 4 Haziran 1962) notuyla paylaştığı ilk yazıdan sonra, yazı dizisinin hususiyetlerinden bahsettiği "Pazar Konuşması: Ege Kıyıları" (Atay 3 Haziran 1962) ve yazı dizisinden sonraki değerlendirmelerini içeren "Pazar Konuşması: Tamamlık" (Atay 17 Haziran 1962) başlıklı yazılar da dâhil edildiğinde on iki sayıda paylaştığı bu geziye dair yazarın şu ifadeleri kayda değerdir:

Kısa bayram tatilinde gidiş geliş üç bin kilometre tutan bu uzun yolculuğu, sırf turizm bakımından devletçe ve halkça neler yaptığımızı, ne kadar uyandıığımızı ve geniş ölçüde turist akını sağlamak için daha neler yapmamız gerektiğini anlamak için göze aldım. Pek sevinçli ve ümitli döndüm. Dinamik bir turizm, bir de Bayındırlık Bakanı ile üç dört yıl içinde Türkiye, Yunanistan'a yalnız yaklaşmaz, onu aşip geçer bile... Üç dört yıl... ve inanmak, işe inanmak (Atay 3 Haziran 1962).

Falih Rıfki, bu yazı dizisinde aydın kaygısıyla birçok bildirim kaleme alır. Bu notlar; yol ve çevre düzenlemesi için Bayındırlık Bakanlığına, ormanların korunması ve yanan ormanlık alanlara turistik tesis yapılmasının engellenmesi için Tarım Bakanlığına, Türkiye'de madenlerin kıymetinin halka öğretilmesi için Millî Eğitim Bakanlığına, profesyonel balık ve sünger avcılığı için Ziraat Bakanlığına, sünger toplayıcılığının neden olduğu felçler ve diğer sorunlar için Sağlık Bakanlığına, cadde ve sokaklara taşan müzik sesleri ve hoparlör gürültüsünün oluşturduğu kakafoniden şikâyet için bütün belediyelere ve Bodrum başta olmak üzere sahil çevrelerinin sihhî konaklama ihtiyacının giderilmesi için halka imkânlar sunulması adına Muğla valisine olmak üzere bölgedeki idare ve turizm yetkililerine hitaben yazılır.

Falih Rıfki, aynı bölgeye 1964'te yeniden gelir. Bu kez deniz yolunu tercih eden yazar, 11 Nisan itibarıyla Giresun Vapuru'na binip İzmir, Güllük, Bodrum, Marmaris, Fethiye, Kaş, Finike, Antalya, Alanya, Anamur, Mersin ve İskenderun'a gidip aynı uğraklar üzerinden dönmeyi planlar (Atay 27 Nisan 1964). Seyahat yazıları hakkında *Dünya* gazetesinde paylaşılan duyuruda "Kültürümüzün Hac yerleri Ege ve Akdeniz kıyılarında (...) Göçmenliği bırakalım, yerleşelim." ve "Batı turistleri ile yanyana Efes'de dolaştığımız zaman yıkıntıları, kalıntıları onlardanmış gibi, biz yabancı imişiz gibi seyretmekten kurtulalım." (23 Nisan 1964) şeklinde yazarın düşüncelerini ifade eden cümlelere rastlanır. Atay, ilk yazılarından itibaren turizm cenneti olan bu yerlerin Cumhuriyet'le birlikte geçirdiği dönüşüme dikkati çeker. Büyük Yangın'dan (1922) sonra neredeyse harabeye dönen İzmir'in kendi potansiyelini de aşarak kısa sürede büyük bir yerleşim merkezi hâline gelmesine gıpta eden yazar, gazetede yayımladığı on beş müstakil yazıyla daha birçok izlenimini okurlarıyla paylaşır. Yazı dizisi "Çirkin İstanbul" başlıklı başmakale ile son bulur (Atay 14 Mayıs 1964).

Her yıl Ege kıyılarını ve güney illerini gezmeyi âdet edinen Falih Rıfki Atay, bir yıl sonra bayram tatili münasebetiyle yine buralara gelir. İlk duyurusu 17 Nisan 1965'te yapılan bu geziye ait ilk yazı da 19 Nisan 1965'te *Dünya* gazetesinde

yayımlanır (Atay 19 Nisan 1965). Sonuncusu 30 Nisan'da olmak üzere altı yazılık bir seriden oluşan ve Falih Rıfki'nin Marmaris Koyu, Datça ve Muğla çevreleri üzerine düşüncelerini içeren bu yazı dizisi, yazarın Yunan adaları ve Türk kıyıları arasındaki farklılıklar üzerine eleştirilerinden oluşur (Atay 30 Nisan 1965). 12 Nisan'da vapurla bu koyuları dolaşmaya çıktığını bildiren Atay'ın seyahatinin nereden ve ne şekilde başladığı belli değildir. Sadece sonraki yazıda Ordu Vapuru ile seyahatte oldukları anlaşılır (Atay 21 Nisan 1965).

1966 senesinin yılbaşını Uludağ'da geçiren (Atay 1966: 37) Falih Rıfki'nin yurt içindeki son gezisi Eylül 1966'da yine Ege kıyılarına olur. Yazar, son kez İzmir ve çevresine gelerek buralara dair düşüncelerini bir rapor edasıyla dile getirir (Atay 28 Eylül 1966). Türkiye'nin turizm alanında kendini geliştirmesi için önerilerini dile getiren yazar; Başbakan Süleyman Demirel'e hitaben kaleme aldığı şu satırlar ile yazı dizisini başlatır:

"Sayın Başbakan,

Bu tatil gezisi notlarını sizin de turizmden çok şey beklediğinizi düşünerek, bir iyi niyetli teftişçinin raporu gibi gözden geçirmenizi isterdim. Kolay çözülebilecek bazı aksaklıkları gidermezsek acı bir hayal kırıklığına uğramaklığım ihtimali var" (Atay 28 Eylül 1966).

İlk sayısı 28 Eylül 1966 tarihli *Dünya* gazetesinde yayımlanan gezi yazısı dizisi, yazarın daha önceki gezilerinden hareketle yinelediği görüşleriyle yedi sayı olacak şekilde 6 Ekim'e kadar sürer. Falih Rıfki'nin yaşlanması ve çeşitli hastalıkları ömrünün son yıllarında onu uzun yolculuklarda zorlamaya başlar. Bu yüzden yazarın yurt içi yazıları bu diziyle bu son bulur.

F. R. ATAY'IN YURT İÇİ TURİZMİNE DAİR TESPİT VE ÖNERİLERİ

Falih Rıfki Atay'ın *Batı Akdeniz* dışındaki yurt içi gezi yazıları genellikle turizm amaçlıdır. Bu amaçla Ege ve Akdeniz kıyıları ile iç bölgelerdeki yerleşim merkezlerini ziyaret eden yazar, burada karşılaştığı manzaralara ek olarak işletmeler ve insanları merkeze alarak turizm odaklı çeşit-

li tespit ve önerilerde bulunur. Türkiye'nin batı ve güney kıyılarının tamamını gezerek önemli bir seyahat birikimine sahip olan yazar, buraların gelişmesine vesile olacak fikirlerini dile getirir. Farklı dönemlerde birkaç kez görme fırsatı yakaladığı yerlere dair Falih Rıfki'nin tespit ve önerileri şu başlıklar altında toplanabilir:

Şehirlerin İyileştirilmesi

Falih Rıfki Atay, yurt içi gezi yazılarında şehirlerin iyileştirilmesi meselesine önem verir. Gördüğü çeşitli kasaba ve şehirleri geri kalmış olarak nitelendiren yazar, Cumhuriyet sonrası modernleşme hareketlerinin başında bu yerlerin kalkınması ve yenilenmesi gerektiğini savunur. Falih Rıfki'nin, şehirlerin ıslahı konusundaki görüşleri temelde şehir, insan, tarih ve tabiat uyumu üzerinedir. Yazara göre tarihî ve coğrafi şartlarından ötürü "*Anadolu millî olmağa mahkûm bir memleket tir*" (Atay 1934: 45). Bu yüzden yerleşim yerlerinin tarihî ve doğal dokusuna zarar vermeden bir modernleşme yoluna gidilmeli; şehirler, eski dönemin "iptidai"liğinden sıyrılıp daha modern yapılarla donatılmalıdır. Bunu yaparken de şehirlerin kimliği korunmalıdır. Türk tarihiyle sınırlı olmayıp Yunan, Latin ve Frigya medeniyetlerinin de tesirlerinin görüldüğü yerlerdeki tarihî doku, bölgeye bir uluslararasılık kazandırdığından, bu durum bir avantaj olacak şekilde şehirlerin imarı ve turistik hareketliliği planlanmalıdır.

Atay'ın bu dikkatlerle gezi yazılarında yer verdiği duraklardan ilki Afyonkarahisar'dır. Büyük Taarruz'un yönetildiği bu bölge, büyük mücadelelere sahne olmasının yanında tarihî kalıntıların -özellikle Frigya harabelerinin- en fazla olduğu yerlerden biridir. Bu yüzden hem yerel hem de uluslararası "*Tarih meraklıları her zaman buraya uğrayacaklar*"dır (Atay 1934: 12). Yazar, Mustafa Kemal'in Büyük Taarruz'la özdeşleşen fotoğrafına da vurgu yaparak bölgenin tarihî kıymeti üzerinde durur. Ona göre "*Türk çocukları Afyon'un her tarafında ebedî vatan nöbetçisinin kalpak gölgesi altında esrarlaşan bakışlarının ta ruhlarının içine dokunduğunu*" (Atay 1934: 8) duyacak ve "*Afyon kalesinin 1018 rakımı üzerinden Friky, Bizans, Selçuk ve Osmanlı efsanelerini koğ*"acaklardır (Atay 1934: 8). Yazarın bu ifadelerinden tarih ve kültürel mi-

ras düşmanlığı göttüğü çıkarılmamalıdır. Atay'ın "efsaneler" sözünden hareketle Türk halkına bilimsellik ve yeniliği salık verdiği anlaşılmaktadır.

Bölgenin doğal kaynakları da Afyon'u büyük bir yerleşim ve turizm merkezi hâline getirme potansiyeline sahiptir. Aynı şekilde Isparta, Burdur ve Antalya çevresinde yer alan birçok yerleşim yeri için de benzer durum söz konusudur. Bölgeye ilk kez 1924'te Mustafa Kemal'le birlikte gelme fırsatı bulan yazarın ifadesine göre "*Plân, ağaç, elektrik, cadde, spor, park, su, her şey Afyon kasabasına cumhuriyetten sonra gir*"er (Atay 1934: 7). 1934'e gelindiğinde ise şehir, ciddi bir medenileşme hamlesiyle kalkınmaya başlar. Aynı şekilde o dönemde "*Henüz plânı yapılmamışsa da genç iymar hamlesi Isparta'ya da girmiştir*" (Atay 1934: 18). Bu yüzden Afyon gibi Isparta da Türk medenileşmesinin örnek şehirleri arasındadır. Yazarın "*gül, haşhaş ve halı memleketi*" (Atay 1934: 16) diye tanımladığı Isparta, tarihî ve coğrafi özellikleriyle Afyon'dan geri kalmaz. "*Sokakların iki yanı ev ve duvarlarla örülmüş olduğundan bir bahçe-şehirde olduğunuzu*" (Atay 1934: 16) hissettiren Isparta, buraya gelen misafirlerine "*yeşil sıfatının niçin yalnız Bursa'ya verilmiş olduğunu*" (Atay 1934: 16) sorgulatan bir iç şehirdir. Ancak şehrin hemen arkasındaki dağlar bu yeşillikten mahrumdur:

Isparta'nın etrafındaki dağların çıplaklığı ne kadar hazin olduğunu söyleyebilirim. Bunlar bana Şam bahçelerini hemen bir çöl duvarı içine alan sarı Salihye bayırlarını hatırlattı. Fakat Isparta dağlarının kayalarından nem sızıyor. Ağaçlamağı bırakınız, dağlar serbest bırakılsa, köy baltası ve keçi koyun dağlardan çekilebilse, Isparta pek kısa zamanda ormanlar ortasında bir gül bahçesi olabilir (Atay 1934: 18).

Doğanın kendi kendine yetebilme gücüne fazlasıyla sahip olan Isparta, ilme yaklaşım açısından bölgenin diğer şehirlerinden farklıdır. Yazara göre burada "*genç yahut yaşlı münevverlere rastgel[inir]. Çünkü Isparta'da iyidadi 35 sene evvel açılmıştır. Sivil mektebin uyanık nesilleri kasabalarına ve işlerine hâkimdir*" (Atay 1934: 18). Ancak bu aydın kesime rağmen doğa, balta ve bilinçsiz hayvan otlatmanın zulmünden kurtulamaz. Ekonomik kaygılarla yapılan ağaç katliamları yazarın canını yakar.

Isparta'nın tabiat güzelliklerinin yanında doğal kaynakları da oldukça fazladır. Atay'ın tespitine göre "Isparta'nın asıl zenginliği, reçperliğe az elverişli olan dar ve kumsal toprağında değil, akar ve kaynar sularındadır" (Atay 1934: 18). Afyon ve Isparta'da tesis edilecek bir şişeleme fabrikası ile yerel halka iş imkânı oluşturulabileceği gibi bölgenin kaynak sularının ticari sahada değerlendirilmesi de sağlanabilir.

Bölgede Burdur ve çevresinin de önemi yadsınamaz. Yazarın gözlemine göre burada da imar hamlesi daha ilk adımda göze çarpar. Şehir merkezindeki imar faaliyetleri ile "Büyük müesseselerin toplandığı kısım, eski Anadolu'nun iptidâi kasaba karakterinden uzaklaş"ır (Atay 1934: 21). Göller bölgesi ve diğer araziyle oldukça verimli topraklara sahip bu şehirde "Fiyatı düşük, işi güç" (Atay 1934: 22) afyon yetiştiriciliği köylünün başlıca sanatı, ziraatı; temel geçim ve ticaret kaynağıdır. Köylü en verimli toprağını afyona ayırarak bilinçsizce kendini cezalandırmaktadır. Oysa Burdur'da "afyondan başka hububat, gülyağı, halı, av dericiliği ve diğer sanatlar"a (Atay 1934: 22) ait üretimler de görülür ve bunların kazancı afyona oranla daha yüksektir. Özellikle "dokumacılık, marangozluk, bakırcılık ve tabbaklık" (Atay 1934: 22) gibi sektörler, Burdur'un kazancını her gün arttırmaktadır.

Falih Rifkî'nin bu şehir için önerilerinin başında tabiat katliamının önlenmesi gelir. Bölgede ahşap işçiliğinin rağbet gördüğünü belirten yazar, "Fiyat durmuş fakat cinayet devam etmektedir. Burdur'dan gelen som ceviz bir iskemlenin bir gaz sandığı pahasına satıldığına şaşırmanız" (Atay 1934: 14) diyerek bu durumu eleştirir. Ayrıca bölgede kolay ve ucuz yakacak diye ağaç kesildiğine de değinen yazara göre "Henüz kimsenin malı olmıyan linyit, Burdur'da ucuz halk yakacağı sistemine doğru eyi bir tecrübe imkânı vermektedir" (Atay 1934: 23). Bu yüzden Atay da halka yakacak olarak kömürü önerir.

"Çoban ve kaval gibi kavak ve akasya da yukarı is tepin şiiri idi: Şimdi muz, portakal, limon ve zeytin pişiren güneş ve su cennetine doğru iniyoruz." (Atay 1934: 24) diyerek Akdeniz kıyılarına doğru geldiğini belirten Falih Rifkî'nin ilk durağı Antalya'dır. "1908'e kadar (...) imparatorluğun Fi-

zan gibi bir sürgün yeri" (Atay 1934: 25) sayılan Antalya ve çevresi her açıdan zengin ve büyük bir muntkadır. Yazarın ifadesine göre "Burası vaktiyle Afyon ve Konya'nın limanı"dır (Atay 1934: 26). Demiryolu iki şehri başka limanlara bağlayınca Antalya'daki durum bir nebze sekteye uğrar. Ancak ticaret şehri vasıflarını kaybetse de Antalya bir turizm merkezidir. "Tabiat ve tarih, burada aylarca tükenme"diği (Atay 1934: 39) için şehir, her kesimden insanın ilgi odağı olmaya devam eder.

Antalya ve çevresi, Akdeniz'de tarihî dokunun yüksek olduğu yerlerdir. Adım başı bir kalıntı bulunan bölgede "Pamfilya'nın, Pisitya'nın, Lisiya'nın 58 harabesinde taş ve mermer tiyatrolar, yere yıkılmış sütunlar, ot bürümüş saraylar" (Atay 1934: 25) yer alır. Vaktiyle "İskender, Termesus'un kapılarından geri dönmüştür. İki dağın arasında bu kapının harabesi hâlâ dur"maktadır (Atay 1934: 40). Antalya'nın her tarafında "hayalde asılları canlandıracak kadar iskelet bırakmış olan bu şehirler" (Atay 1934: 40) bulunur. Kıyıya doğru gelindiğinde "Gözün alabildiği kadar kumsal, sonra kum tepelerinin arkasında koru ve bahçe olabilecek alçak bir boşluk, nihayet bir gün plâj evleri ile donanacak olan bir sırt" (Atay 1934: 28) bulunmaktadır. Şehir, kıyı ardında yükselen bu sırt sayesinde aşılmaz bir set hâlinedir. Atay'ın ifadesine göre "Eski tarihler, hiçbir istilanın bu dağların tepesinden Türk hürriyetini indiremediğini" (Atay 1934: 26) de yazarlar. Önce Selçukluların, daha sonra da Osmanlıların kışlağı olan bu yer, her anlamda Türk kültürünün izlerini taşımaktadır. Ancak bu izlerin çoğu Şarklılığın izleridir ve medenileşme yolundaki Antalya'ya ayak bağı olmaktadır. Modern bir Antalya, bu dokuları da içine alan ama onlara benzemekten ziyade onları de kendileştirmeyi başaran daha medeni bir şehir olmalıdır. Bunun için ilk şart, Antalya'yı demiryolları sayesinde yeniden vatanın büyük merkezleriyle bağlantılı hâle getirmektir (Atay 1934: 29). Atay, şehrin yeni imar planına göre büyümesini şu şekilde izah eder:

Yeni Antalya, Gazi parkının yanlarından portakal bahçelerine doğru büyüyecektir. Eski mahalleler, Ankara'nın eskisi gibi, geniş yollarla havalandırılacak, fırsat düştükçe düzeltilecek fakat yeni plân şehrin şimdiden büyük bir iymar manzarası gösteren parçasında bir yenişehir, bir de

büyük bahçeli evler kısmı ayırarak, Akdeniz'in hiç şüphesiz en güzel kışlık şehirlerinden birinin, Türk 'riviyerası'nın temellerini atacaktır (Atay 1934: 26-27).

İstanbul-Antalya, Ankara-Antalya ekspreslerinin bir gecede kış yolcularını bu sahile boşalttıklarını görür gibi oluyorum. Ekspreslerden inenler, otomobil veya elektrikli tramvayla, en güzel deniz tabiatını ve tarih toprağını geçerek Alanya'ya gideceklerdir (Atay 1934: 28).

Tarihî doku, doğa ve modern hayatın uyumuyula planlanmasını önerdiği Antalya fikri, Atay'ın hayal ettiği medeni Türk kıyı şehirlerinin bir prototipidir. Antalya'nın antik ve millî birçok unsura ev sahipliği etmesi, onun bu fikre daha sıkı bir şekilde bağlanmasına neden olur. Ancak yazarın bazı ifadelerinde tarih ve modernlik ikiliğine düştüğü ve özellikle Osmanlı'yı anarken eskiyi çağrıştırdığı için yanlı davrandığı görülür. Nitekim "Artık bu muntıkada Osmanlı devrini aramayınız: Cümhuriyet, Türk Akdeniz'inin bu parçasını Selçuklardan miras almıştır, denebilir. Taş Selçuk köprülerinden hemen sonra, cümhuriyet beton veya demir köprülerini göreceksiniz." (Atay 1934: 24) diyen yazar, "Türk Akdeniz'inde, bizim olan ve olmayan, bütün medeniyet hatıralarının hepsini geçecek olan cümhuriyet medeniyetini kuracağız. Bütün mazileri geride bırakacağız." (Atay 1934: 45) ifadesiyle bu ikilikte tavrını Cumhuriyet ve yenileşmeden yana koyar.

Yazar daha pek çok yerleşim yerini, benzer bakış açısıyla satırlarına taşır. Bunların genelinde benzer tespit ve önerileri görülür. Bu yerler arasından İzmir ve İskenderun'un anılması ilgili bahislerin geneli için yeterli olacaktır. Yazarın önce 1916'da Cemal Paşa'yla, ardından 1922'de İzmir Yangını günlerinde Mustafa Kemal'le buluşmak üzere defalarca ziyaret ettiği İzmir hem konumu hem de tarihi itibarıyla bölgenin en büyük yerleşim merkezidir. Bölgeye ilk ziyaretleri, yazara İzmir hakkında olumlu intibalar kazandırır. Şehirde yabancılara/ turistlere duyulan saygıyı takdirle karşılar. Atay'a göre Cumhuriyet sonrasında en büyük kayıp ise İzmir'in eski dönemlerindeki neşeli görüntüsüdür (Atay 6 Haziran 1962). Savaşlardan sonra İzmir halkı toplu ve bireysel eğlence kültürünü kaybetmiştir. Eski muhabbet

ve gezinti kültürünün bu şehre yeniden kazandırılması elzemdir.

Falih Rıfki'ya göre bir zamanlar "Yüklü bir devrin ancak geçebileceği dar, sonra da cumba ve birbirine dokunan ev saçakları ile güneş sızmayan sokaklar"ı bulunan bu şehirde "hükümet yapı işlerine karışmadığından her şey kalfa denen pek kötü, işçilikten yetişme Rum veya Ermenilerin keyfine bağlı" (Atay 29 Nisan 1964) olduğu için şehrin imarı ve yerel mimarisi tarihiyle uyum gösteremeyecek kadar bayağıdır. Üstelik İzmir, tarihte birkaç kez yıkılıp yeniden kurulmuştur. Sonuncusu Kurtuluş Savaşı yıllarında yaşanan büyük yıkımdan hemen sonra Cumhuriyet erki, imar ve sosyalleşme politikalarıyla şehre yeniden bir kuvvet ve cazibe kazandırmıştır. Yeni imarla "Efes yıkılarına ve Meryemana tepesine kadar asfalt yol yapılmıştır. İzmir'de pek iyi bir iki otel. (...) Bunlar yapılıncaya turist sayısı yüzlerden binlere, binlerden onbinlere çıkmıştır (Atay 3 Haziran 1962). Yazarın düşüncesine göre bu bir "tamamlık" ve "bütünlük" meselesidir. Ege ve Akdeniz kıyılarındaki pek çoğu doğa harikası ve tarihî sit alanlarına sahip yerlerin turizm açısından geri kalmışlığının giderilmesi; şehirlerin gerek yol, otel, pansiyon gibi temel ihtiyaçlar gerekse doğa ve tarih turizmi araçları bakımından geliştirilerek yurt içi ve yabancı turistlere sunulmasıyla mümkündür.

Akdeniz'in ucunda, İskenderun özelinde ise durum daha başkadır. Turistik bölgelerin kişisel ve siyasi kazanımlar için tahrip edilmesi kabul edilemez bir durumdur. Pek çok alan, birilerinin çıkarlarına sunulmakta ve devletin kaynakları yanlış kullanılmaktadır. Bunun temelinde yatan sebep de siyasi hırslardır. Yazarın dikkat çekmek istediği bu husus, özellikle Demokrat Partililere dair eleştiriler içermektedir. Üstelik yazar, bu fikirlerini daha pek çok yazısında benzer söylemlerle dile getirmektedir. "Oyculuk salgını devrinde İskenderun'u bitirmiştir." (Atay 12 Mayıs 1964) diyen yazara göre şehir, yanlış politikalarla kötü yapılandırılarak modern imar hareketlerine aykırı bir yerleşim yeri hâline getirilmiştir. Falih Rıfki bu durumu şu şekilde betimlemektedir:

Rıhtım üstü pek kısa süren bir paravana. Asker karargâhları ile o da yer yer berbat ya, fakat arka sırtlar en kötü Asya tepelerden kıyıya doğru

taşmış gibi, gecekondular kulübeleri, barakaları, tenke ve kerpiç, çerçöp yığınları ile kaplı. Bataklık kurutmuşlar, yok yüz ev, yok bin ev, mahalle mahalle ayırmışlar. Kâğıt üzerine birer düz çizgi çizseler, bahçeli parsellere ayırsalar, öyle ev yaptırırsalar ve satsalar bayındır bir şehir parçası kazanacaktık. Bu evler bile saçak saçağa, sırt sırta! Onlar bile gecekondular sisteminde (Atay 12 Mayıs 1964).

Falih Rıfki, gezi yazılarındaki şehir değerlendirmelerine yer yer siyaset katsa da bu bölgeler özelinde Anadolu'nun eksiklerini dile getirirken yurt dışı görmüş bir aydın küstahlığına bürünmez. Anadolu şehirlerinin eksiklerini dile getirirken onlara örnek olarak başkent Ankara'yı gösterir. "Bir Avrupa şehri yerine yeni Ankara sözünü kullanmakta ne derin bir zevk var! Anadolu'ya bütün imar fikirleri ve eserleri Ankara'dan yayılmaktadır." (Atay 1934: 7) diyen yazarın bu hassasiyeti, yeni Cumhuriyet'in şehirleşme hareketlerine uygun bir tutumdur. Diğer eserlerinin tersine ideal memleket fikrine "Avrupa'yı değil, Ankara'yı örnek gösteren yazar, Ankara'nın güçlü bir merkez olduğunu" (Dinç Kurt 2018: 23) ifade ederken şehirleşme konusundaki dikkati de yeni Cumhuriyet'in gelişme ve yenileşme politikalarına bağlar: Ankara, Türk modernleşmesinin kalesidir; diğer şehirler de Batılılaşma için onu örnek almalıdır. Dolayısıyla Falih Rıfki, kendi yurdunu beğenmeyen bir küstah veya bağnaz bir Batı hayranı değildir. Batı'nın şehirleşme ve medenileşme yöntemlerini Türk insanına haber verirken benzer bir anlayışın doğa, tarih ve kültür uyumu hassasiyetiyle Türkiye sahasında da tatbik edilmesini arzulayan bir toplum inşacıdır.

Yolların İyileştirilmesi

Şehirleşmeyle birlikte Falih Rıfki'nin en çok değindiği konulardan biri de yolların iyileştirilmesi meselesidir. Şehirlere ulaşımın yanında şehirleşmeyi tamamlaması noktasında yolların ıslahı ayrıca önem kazanır. Yazara göre Anadolu'daki pek çok merkezin yolu hâlâ bozuk ve topraktır. Bu durum hem yerel halk hem de turistler için ciddi bir sorundur. Yollar, turizm açısından da bir eksiklik. Nitekim "ciddi bir turizm davası için ilk

iş[...], bu tozlu yolları asfaltlatmak" (Atay 17 Haziran 1962) olmalıdır.

Cumhuriyet'le birlikte her alanda kalkınma hareketlerine hız veren yeni Türkiye'nin yollarına bakıldığında bazı merkezler dışında hemen birçoğunun toprak olması, yöneticilerin yol bahsine yeteri kadar önem vermemesi ve kaynak ayırmamasıyla ilgilidir. Yazar, gündeme de atıfta bulunarak masrafları öne süren yöneticileri şiddetle eleştirir. A. Menderes döneminin siyasetlerine hitaben "Yüzlerce kilometre giden yol, uğradığı kasabaların içinden de iki üç kilometre geçse ne olur sanki?" (Atay 4 Haziran 1962) diyen yazara göre "Çeşme[nin] imarı demokrat istismarcılığı için başlıca örnek[tir]. Asfaltı biraz ötedeki ilçe merkezine bile uzatmamışlar. Çünkü orada halk var. Menfaatleri yok"tur (Atay 7 Haziran 1962). Bu ve benzeri düşüncelerle daha pek çok siyasetçiyi eleştiren yazar, bir başka yerde Bayındırlık Bakanlığına hitaben şu ifadeleri kaleme alır:

Batı turisti tozu unutmuştur. Ankara'ya giden yol asfalt. Yalova'dan sonra Ege anayolları da öyle. Aradaki körfez yolunu süratle asfaltlatınız. Toz işkencesine ancak büyük kazançlar için yola çıkan iş adamı veya arkeolog katlanabilir. Geçenlerde Pera-Palası otelinde sofraları kaplayan sey-yahların Batı Anadolu yolculuğundan getirdikleri en kötü hâtırâ Yalova - İzmit yolunun tozu idi (Atay 3 Haziran 1962).

Yazarın tecrübelerinden hareketle belirttiği hususlar, medenileşme davasında yolun önemini göstermektedir. Bu noktada yazarın başka bir hassasiyetine daha dikkat çekmek gerekir. 27 Mayıs Darbesi'nden sonra yerel yönetimlerde görevlendirilen pek çok "asker vali"nin önemli olduğunu düşünen yazar, bu kişilerin turizm alanlarını imar etmede ve kalkındırmada daha faydalı oldukları görüşündedir. Bunlardan biri de Hatay Valisi General Muammer Ürgen'dir:

Asi nehri üzerinde Romalılardan sonra ikinci köprüyü kuran Vali Ürgen iç yolları trafik kargaşalığından kurtarmıştır. Havuzlar ve eğlence yerleri ile süslenen parkı bunlara ekleyiniz. Eşimle beraber gece araba ile bir gezinti yaptığımızda Antakya ana caddeleri bizim Şişli ve Nişantaşlı caddelerinden daha aydınlıktı (Atay 8 Mayıs 1964).

Atay'a göre yolların gerek fizikî yapıları gerekse konumları seyyahların işini kolaylaştırması, yerleşim merkezlerine de gezi düzenlemeye imkân sağlamalıdır. Bu sayede daha fazla şehir içi tur düzenlenebilir ve kazanç elde edilebilir. Bu hususta devlet mümkün olan tüm imkânlarını seferber etmelidir:

İstanbul veya Çanakkale'den Hatay'a doğru yapılan asfalt yol bitmedikçe, tam ve asfalt olarak bitmedikçe biz İzmir dışındaki Ege ve Akdeniz bölgemizi milletlerarası turizme açamayız. (...) Devlet bütün kuvveti ile İstanbul - Hatay güneş yolunu bir an önce bitirmeğe bakmalı. Bu olmazsa, otel ve moteller çoğaltılamaz. Yapılanlar boş kalır (Atay 28 Nisan 1965).

Falih Rıfki'nın yol bahsinde üzerinde durduğu bir diğer husus deniz yoludur. *"Bizim Ege ve Akdeniz kıyılarımızı karayollarından dolaşmak henüz güç. Birçok yerler yapım altında. Birçok yerler tozlu ve sarsıcı."* (Atay 9 Mayıs 1964) diyerek kara yolunun zorluklarına yeniden dikkat çeken yazara göre gemi yolculuğu kara yolculuğuna nazaran zahmetsiz ve konforludur. Kara yollarında ihtiyaç duyulan otel ve pansiyona deniz yolunda ihtiyaç yoktur. *"Kıyı ve koyları denizden, adım adım tadarak dolaşmalı."* (Atay 1 Mayıs 1964) diyerek gemi gezintisini bir ihtiyaçtan ziyade zevk işi olarak gördüğünü belirten yazara göre birçok doğal ve tarihî yapı kıyı açıklarından daha iyi görülmektedir.

Falih Rıfki'nın ifadesiyle "Gemi yüzer otel"dir (Atay 28 Eylül 1966). Ancak gemi taşımacılığı maliyetlerinin kara yoluna oranla daha ucuz olması ve sürekliliği bulunmasından dolayı pek çok gemide yolculardan ziyade mal taşımacılığına önem verilmektedir. Yazarın bu konudaki önerisi turistik amaçlı gemi taşımacılığının desteklenmesi, bu gemilerde yolculara ayrılan yerlerin arttırılması, gemi personelinin eğitilmesi ve nispeten daha sıhhi koşulların sağlanmasıdır. Böylece gemi yolculuğu pek çok gezgin tarafından tercih edilebilir. Yazarın düşüncesine göre *"yerli ve yabancı turistlere bu koyların eşsiz tadını vermek için deniz otobüsleri lâzım"*dir (Atay 19 Nisan 1969). Bu sayede Türkiye'nin koyları arasında hatta Ege adalarına turist gezileri düzenlenecek önemli günlük kazançlar elde edilebilir.

Yeni Türkiye'nin en büyük medenileşme hamlelerinden biri de demir yolu ağlarını genişletmektir. Bu amaçla yazarın dikkat çektiği bazı noktalar vardır. Bunlardan ilki Ege'nin kuzeyinden Akdeniz'e uzanan bir demir yolu hattının hayata geçirilmesidir. Ege'de yer alan pek çok şehir, Antalya'ya bağlanan bir demir yolu ile denize yaklaşacak ve ticarete kolaylıklar elde edecektir (Atay 1934: 12). Bu şehirlerin başında da Kütahya, Uşak, Afyonkarahisar ve Isparta gibi merkezler gelmektedir. Hatta *"Burdur da Afyon'dan gelen cümhuriyet raylarına gözüne dikmiştir"* (Atay 1934: 21). Zengin ve rahat bir yerleşik hayat için burardan kıyıya ulaşım büyük önem taşımaktadır.

Falih Rıfki Atay'ın hava yolu taşımacılığını öven ve öneren pek çok yazısı bulunur. Bahsi geçen yazılar, havacılık üzerine düşüncelerini içerse de seyahat kültüründen uzak kaldıkları için burada değerlendirilmemektedir.

Otel ve Dinlenme Yerlerinin İyileştirilmesi

Falih Rıfki, seyahatlerin ön önemli unsurları olarak tesisleşmeye dikkat çeker. Otel ve pansiyon başta olmak üzere seyahat durakları ve dinlenme tesislerinin iyileştirilmesi hem insanların konforu hem de yeniden aynı yerlere ziyaret arzuları için önemlidir. Falih Rıfki da yurt içi gezi yazılarının çoğunda bu durumun üzerinde durur. Tusan m/oteller zincirinin, devletin yatırım yapmadığı yerlerde büyük özel oteller kurmasını takdir eden yazara göre devlet kendi otellerini kurmalıdır. Ayrıca otel kuran veya pansiyon açma niyetinde olan vatandaşlarını desteklemelidir. Bilhassa büyük yerlerde ve kumsallarda *"temiz, sıhhi tesisleri olan Oberj (pansiyon) sistemi, nihayet beş on odalı Moteller"* (Atay 4 Haziran 1962) lazım olduğundan devletin sıkı bir kontrol ile pansiyonculuğu hareketlendirmesi öncelikli işler arasında olmalıdır (Atay 17 Haziran 1962). Turistlerin ihtiyaçları gözetilerek sıhhi tesisler kurulmasına ek olarak *"Bazı evlere de aynı şartlar altında birer, ikişer oda düzenleme imkânı ver"*ilmesi (Atay 7 Haziran 1962) hususunda önerilerde bulunan Atay, pansiyonculuğun Türk turizmi kadar Türk ekonomisine de ciddi katkı sağlayacağını iddia eder. Yazara göre böylesi pansiyonlar için asgari şartlar ise şunlardır: *"1- Akar temiz su, 2- Kokmıyan tu-*

valet, 3- Sinek ve sivrisinek girmiyen tel pencere ve temiz yataklı oda" (Atay 29 Nisan 1965). Hatta bütün bu işler, Türklere alay edercesine bakan yabancılara karşı "millî de bir vazife" olarak idrak edilmelidir.

Benzer şekilde bölgenin doğal imkânları da bu düzenlemelerden nasibini almalıdır. Örneğin Afyonkarahisar ve çevresindeki doğal kaynak suları ve kaplıcalar turistlerin kullanımına sunulmalı, buralardan gelir elde etmenin farklı yolları aranmalıdır. Anadolu'daki birçok yerleşim yerinin doğal madenler ve kaynak suları bakımından zenginliklerine dikkat çeken yazar, bu kaynakların her şekilde ekonomiye kazandırılması gerektiğinin altını çizerek. Buna farklı gezilerinde tecrübe ettiği doğal hamamları da dâhil eder. Yazarın ifadesine göre Birinci Savaşı'ndan evvel İngilizler burada çadır kurup doğal kaynak sularında kür yaparlar. Kızılay'ın elinde şişelenerek satılırken önemli bir kazanç dönen bu kaynak suları, insanların turistik kullanımlarına da tahsis edilerek turizme ve ekonomiye katkı sağlanabilir. Atay'a göre "Hilâliahmer birinci ve ikinci sınıf otellerden başka, köylülerin kür yapmaları için de bir müesseseye ayır"arak (Atay 1934: 9) bu kaynakların sıhhat turizmine evrilmesine imkân sağlamalıdır.

Kısa bir değerlendirme ile ibadethaneler için de görüş belirten Atay, "Kasabanın meydanındaki kiliseyi, bugünkü bakımsızlığı ile bırakmak ve depo olarak kullanmak ayıp!" (Atay 8 Haziran 1962) diyerek bu konudaki hassasiyetini dile getirir. Yazar, bu noktada tarihî ibadethanelerin özellikle turistik açıdan verimsiz kullanımını eleştirir. Ancak ona göre bu durum, Müslümanlığın diğer dinlere karşı açtığı bir cephe değildir. Anadolu'nun pek çok yerinde hatta devrinde daha acımasız tutumlar görülmüştür:

Eski medeniyetler birbirlerini yıkmışlardır. Anadolu'da da eski eserleri tahrip edenler "Barbar Türkler" değildir. Türkler kiliseleri cami yapmazdan önce, Hıristiyanlar eski Roma ve Yunan tapınaklarını yıkarak kilise yapmışlardır (Atay 8 Haziran 1962).

Son olarak yol bozukluğu ve tesis yetersizliğinden ötürü insanların yurt içinde kara yoluyla seyahatten kaçındığını belirten yazara göre bu

eksiklikler vapur otelciliği sektörünü daha da geliştirecektir (Atay 27 Nisan 1964).

İnsanların Turizme Bakışı ve Diğer Ekonomik Faaliyetler

Temelde bir ekonomi işi olan seyahat, çeşitli yolculuk ve konaklama imkânlarına ek olarak turisti ağırlayabilecek olgun bir zihniyete ihtiyaç duyar. Nerede olursa olsun bir "Yabancı, para harcadığı yerde, biraz üstünlük zevki almak, yadırganmamak ister" (Atay 17 Haziran 1962). Özellikle turizm amaçlı geziler bu ilke üzerine kuruludur. Dolayısıyla "Milyonluk turist akını çekmek için şehirlerimizde kasabalarımızda medenice yaşama havası yaratmalı" (Atay 13 Mayıs 1964) diyen Atay'a göre "Delikanlı genç kız, karı koca gezip dolaşmağa, oturup eğlenmeğe, tabiat güzelliklerinin ve hazinelerinin keyfini en başta bizler çıkarmağa alışmalıyız" (Atay 13 Mayıs 1964). Çünkü "Turistler bizi eğlendirmeye gelmez: Bizim eğlencelerimize katılmak için gelir" (Atay 13 Mayıs 1964). Onlara sunulan imkânlar, başka gezginlerin tercihlerinde de etkilidir.

Turizmin hatırı sayılır bir geliri olduğu muhakkaktır. Ancak "Turizmden milyonlarca dolar döviz kazanmak için onbinlerce dolar döviz de harcamak şart"tır (Atay 17 Haziran 1962). Üstelik "Sadece banyo tesisleri ve çatal bıçak takımı değil, eğlenmek için de!" (Atay 6 Haziran 1962) yatırım yapılmalıdır. Bu harcamaların geneli de şehirlerin olanakları, yollar, otel ve pansiyonlar ile diğer turistik ihtiyaçlara yönelik olmalıdır. Turistlere sunulan olanaklar arttıkça turizmin geliri de aynı oranda artacaktır.

Turizm konusunda halkın zihniyet olgunluğu gereklidir. Misafir ağırlamayı millî bir dava hâline getiren turizm sahasında fiyatlar ve turistlere yaklaşımlarla "turizmi soygunculuk konusundan çıkarmak" (Atay 29 Nisan 1965) gerekir. Turizmin güvenliği de devletçe sağlanmalıdır. Atay'a göre 1960'lara kadar bu kültür, Türk sahasında pek oturmamıştır. Örneğin gemilerle "Gelenler arasında yerli var, yabancı var. Koskoca gemi demirlemiştir, boşalmaktadır. Ne trafik polisi, ne turizm kılavuzu..." (Atay 21 Nisan 1965) bulunmaktadır. Devletin bu hususta denetimi sıklaştırması ve gerekli tedbirleri alması elzemdir. Vatandaşlar da bazı sorumlulukları üstlenmelidir. Bu düşün-

ceyle çeşitli merkezlerde yerel turizm dernekleri kurulmalı, turizmin bilinçli bir şekilde sürdürülebilmesi sağlanmalıdır:

Turizm derneklerinin düşünecekleri ve bölgelerinde yaşayacakları bir gerçek de turizm ile şovenliğin bir arada gitmeyeceğidir. Meşhur otelcilik milyarderinin sözünü bilirsiniz: "Müşteri daima haklıdır." Bunu şu parolaya çeviriniz: "Turist daima haklıdır." (...) Otelci, lokantacı, kazinocu ve polisi de böyle hazırlamalıyız (Atay 13 Mayıs 1964).

Atay, birkaç yazısında bireysel tecrübelerine yer vererek insanların turizme bakışını ifade etmeye çalışır. Taksi şoförlerinin turist seçmesinden evine aldığı turistten fahiş oda ücreti alan insanlara kadar pek çok hususu kaleme alan yazara göre "Türkiye'de mutfak ve müzik [sorunları], turizmin başlıca meseleleri"dir (Atay 29 Nisan 1965). Özellikle yemekler konusunda uluslararası mutfakları tanımayı, en azında Türk mutfağının ağır yiyeceklerini kısıtlamayı önerir. Ayrıca devletin de gemilerle insan taşımacılığı yapanlar ile otel, motel ve pansiyon işletenlerden ağır vergiler almasının insanların turizme ve turiste yaklaşımını olumsuz etkilediği görüşündedir (Atay 3 Ekim 1966).

Falih Rıfki, Ege ve Akdeniz şehirlerinde yürütülen diğer ekonomik faaliyetlere de değinir. Afyon'da turistlerin ilgisini çeken gül yetiştiriciliği, dokumacılık ve halıcılığın yanında Isparta Keçiborlu'da kükürdün (Atay 1934: 17) ekonomiyeye önemli katkılar sağladığını belirtir. Atay'a göre bu faaliyetler de devletin denetiminde olmalı, uygun şartlarda turizm sahasında daha fazla yer bulmalıdır. Ayrıca Ege kıyıları ile Yunan adalarını kıyaslayarak Türk okurlarının dikkatlerini belirli noktalara çekmeyi amaçlayan yazara göre karşı kıyıları devlet denetimi sayesinde pek çok güçlüğü kaldırarak turistlere daha geniş imkânlar sunabilmekte ve turizmden daha fazla gelir elde etmektedir.

İmar Faaliyetleri

Falih Rıfki'nin önem verdiği hususlardan biri de turistik bölgelerdeki imar faaliyetleridir. Atay, gezdiği yerlerdeki tarihî ve coğrafi dokuyla yeni Türkiye'nin güttüğü modern imar hareketlerinin

bir uyum içinde yürütülmesi gerektiği görüşündedir. Şehirleşmede Ankara'yı diğer şehirlere örnek göstermesine rağmen bazı şehirlerdeki belirli bölgelerin inkılap hareketlerine merkezden bile çabuk uyum sağladığını düşünür. Hazin ve çirkin olarak betimlediği mezarlıklar hususunda Falih Rıfki'ye göre "Afyon, kanunun istediği yeni mezarlığı vücuda getirmekte Ankara'dan daha tez davranmıştır" (Atay 1934: 11). Isparta'da ise Fethiye ve çevresindeki "Büyük sofalı eski ev mimarisini, zelzele korkusu ile şimdi sakız biçimi denen tek katlı eve çev"rilmiş (Atay 1934: 11) ve günün koşullarına göre modernize edilmiştir. Bu örnekler Falih Rıfki'nin Anadolu'da gözlemlediği Türk modernleşmesi ve yenilikçi imar hareketlerinin yansımalarıdır.

Atay'a göre Anadolu, yaşam ve imar bakımından ciddi oranda Asyalılık göstermektedir ve "İymarda üç unsur bir arada düşünülmezse, şehirlerimizin Asya şahsiyeti değiştirilemez: Plân, sanat ve tabiat!" (Atay 1934: 11). Şehirlerin imarında tarihî ve coğrafi doku ile tabiatı yok saymak bir hata olur. Bu yüzden bölgelere ve şehirlere özgü plânlar çizilmeli ve bu plânlara uyulmalıdır:

Plân en sert bir disiplin işidir. Bir şehir, büyük bir resim olarak tasavvur olunabilir. Her pencere şeklinin, her cephe biçiminin, her bahçe tarhunun bu resimde yeri vardır ve hepsi bir inzibat altında büyük denk manzarayı vücuda getirmek mecburiyetindedir (Atay 1934: 11).

Sanatla mühendisliğin bir uyum içinde çalışması gerektiğini (Atay 19 Nisan 1965) belirten yazarın ifadesiyle plân, tabiatın güzelliklerini gölgelemekten öte onu ön plana çıkarmalıdır. Şehirlerin gülen yüzlerini, doğal güzelliklerini kapatan betonarme yapılaşma ve imar plânı dışında kurulan pansiyonlar seyahat yerlerinin en çirkin manzaralarını oluştururlar:

Tabiatın güzelliği, inşa manzarası ve hayat manzarası ile canlanır. Sokakları duvarla kaplanmış olan, bahçelerinde ve yollarında kapalı kadınlar ve şevksiz insanlar dolaşan bir kasa, bu tabiate hiyanet ediyor demektir (Atay 1934: 47).

Falih Rıfki'nin gezi yazılarında imar ve yerleşim yerleriyle ilgili dikkat çekmek istediği bir husus da Foça örneğinden hareketle askerî ve resmî yapıların kıyılarından uzak tutulmasıdır. "Turist

üniforma gördü mü geçer. Bir daha dönmemesiye!” (Atay 29 Eylül 1966) diyen yazara göre bu tarz yerler tatil beldelerinin yanındaki özgürlükçü havayı zedelemektedir. Bu yüzden turistik alanlardan uzak yerlere tesis edilmelidir.

Tabiat ve Ağaç

Ağaç ve orman sevdalısı bir yazar olarak bilinen Falih Rıfki, *“Tabiat, hayat ve sanatla tamamlanmalıdır.”* (Atay 1934: 19) diyerek imar plânında olduğu gibi her alanda sanat ve doğayı harmanlamak gerektiğini ifade eder. Ona göre *“Her harabe iymar olunabilir, tabiat harabesi asla”* (Atay 1934: 36) yeniden imar edilemez. Bu yüzden tesis edilecek her kurum ve inşa edilecek her binanın sanatsal bir bakış açısıyla doğaya uygun hâlde kurgulanması oldukça önemlidir. Ege ve Akdeniz bölgelerinin doğal ve tarihî yapıları, yazarda bu hissin kuvvetlenmesine vesile olur. *“Yedi harikası sayılsaydı Türkiye'nin Ege denizi koyları belki başta gelirdi.”* (Atay 4 Haziran 1962) ve *“Taymiş Kıyıları'nda Fransız Akdeniz'inden bahsetmeden evvel, Türk Akdeniz'inin bu taraflarını görmemiş olduğuma ne kadar esefleniyorum.”* (Atay 1934: 26) diyerek bu yerler için duyduğu beğeni ve heyecanı dile getiren yazar, memleketin eşsiz güzellikleri karşısında eserine *“Bizim Akdeniz”* ismini verme kıvancını duyar.

Atay'ın bu noktada en büyük acısı, Anadolu'nun pek çok yerinde olduğu gibi ormanlık alanların bilinçsizce kıyımına uğramasıdır. *“Her tarafta genç kızlar gibi, yeşil ve taze çamlar, baldadan kurtulmak için, cumhuriyete yalvarıyor.”* (Atay 1934: 36) diyerek yeni Cumhuriyet'in ormanları koruma kanunlarına atıfta bulunan yazara göre hem daha güzel bir doğa hem de turistik beğeniler açısından orman tahribatına karşı en sert tedbirleri almak gereklidir (Atay 1934: 36-37). Yazar aynı gaye ile dönemin Tarım Bakanlığına şu şekilde seslenir:

Türkiye'nin feda edecek tek bir ağacı kalmamıştır. Henüz çölleşmeyen yerlerde ağaçlama yapmalıyız. Ormanlar içinden sarı tarla kanserlerini temizlemeliyiz. Keçilerini kovmalıyız. Yanan ormanların yerinde ancak ağaçlama yapılacağı hakkındaki kanun hükmünü Meclis'ten hemen geçirmeliyiz. Vatan hainliği yalnız düşmana va-

tan satmakla olmaz: Çölleştirmek de vatana hiyanet etmektir. Orman yakıp yerlerini tarla yapanlar, toprak akması üzerine, onları bırakmışlar ve yeni ormanları yakmağa gitmişlerdir. Orman suçlarını, vatan hiyaneti suçları gibi cezalandırmalıyız (Atay 4 Haziran 1962).

“Her biri bir tarla gölgeliyen asırlık ağaçlar, Hamburg piyasasının simsarları hesabına kesilmektedir.” (Atay 1934: 14) diyerek orman kıtalinin çeşitli çevrelerin menfaatleri için yapıldığını belirten yazara göre bu durumun engellenmesi en temel görevlerdendir. Turist güzellik sever, tabiat ise doğal güzellik ve sağlık sahasıdır. Atay'a göre tabiat turizmi açısından bu yaklaşım bir millî görev addedilmelidir.

Tarih

Falih Rıfki'nın bütün gezi yazıları, gittiği yerlerin tarihî özelliklerini anlatan ifadelerle zenginleşir. Bu tarz yazılarında pek çok tarihî vaka, kişi ve mekân hakkında bilgi verirken uzak ve yakın geçmişin her safhasını yazılarına taşımayı bilir. Atay, yurt içi gezi yazılarında da bu üslubunu sürdürür. Örneğin Isparta'nın ticari faaliyetlerinden bahsederken *“Isparta'ya gülü, Bulgaristan'da memurluk etmiş olan İsmail Efendi 1303 [M. 1887-1888] tarihlerinde Kızanlık'tan getirdi. Ondan evvel gülyacağı, bir Bulgaristan sanatı idi.”* (Atay 1934: 16) veya *“Halıyı Isparta'ya 308'de İsmail Efendi kaçırdı.”* (Atay 1934: 16) gibi tarihî bilgilerle metinlerini zenginleştirir.

Falih Rıfki'nın yurt içi seyahatlerinin büyük bir bölümü köklü Anadolu medeniyetlerinin hükmü sürdüğü coğrafyalarda gerçekleşir. Bu yüzden satır aralarında bu medeniyetlere ait tarihî bilgileri görmek mümkündür. Yazarın ifadesiyle *“Bugünkü Batı insanlığı bu sulara doğmuştur. Tarih babası Herodot Bodrumlu. Şiir babası Homeros İzmirli. Tıp babası Hippocrate Bodrum'un hemen karşısındaki İstanköylü”dür* (Atay 3 Haziran 1962). Dolayısıyla *“bu kıyıları yakın hinterlandı ile beraber dolaşmak 'eski tarih'i okumak”* (Atay 3 Haziran 1962) ve tarihe tanıklık etmektir. Avrupa halklarının görüşü ve düşünce sistemlerinin temeli de yine bu topraklarda filizlenmiştir. *“Akli mistikten ayıran, insanlığın gözünü ahiretten dünyaya çeviren büyük devrim”ler* (Atay 28 Nisan 1964) ile Batı

medeniyetinin kaynakları bu topraklarda kökleşmiştir. Dolayısıyla coğrafyanın dünü ve bugünü, gezi yazılarında özellikle işlediği hususlar arasındadır.

Falih Rıfki'nın gezi yazılarında üzerinde durduğu bir diğer husus ise medeniyet kalıntılarıdır. Yazara göre sadece yer altındaki madenler değil, yer üstündeki kalıntılar da millî zenginliktir. Bu konuya özellikle hassasiyet gösterilmesi gerektiğinin altını çizen Atay'ın ifadesine göre Cumhuriyet öncesi zihniyet, medeniyet kalıntlarına gereken önemi vermemiştir. Dolayısıyla pek çoğu Anadolu topraklarından sökülüp başka yerlere nakledilmiş, millî zenginliklerimiz zorla elimizden alınmıştır:

Batı dünyası kilise taassubunun pençesinden kurtulup Rönesans ışığı altında eski medeniyet miraslarına kavuştuğu zaman, yalnız bu medeniyetin değil, Mısır, Mezopotamya, Suriye, Hitit medeniyetlerinin, Bizans medeniyetinin ve Roma imparatorluğu ülkelerinin bir haylisinin toprakları bizim elimizde idi. British Museum'un belki yarısı bu toprakların altında idi. Louvres müzesinin en zengin kısmı da öyle. Berlin'deki Bergama müzesi Bergama ilçesinin toprakları ile örtülü idi. Fakat medrese'nin hiç bundan haberi yoktu. (...) Batı ise pek erken zamanlarda gözlerini, eski medeniyetlerin sırlarını çözmek için bize doğru çevirmişti. Bu ilgi Birinci Fransuva devrinden başlamıştır. XVI'ncı yüzyıldan XIX'uncu yüzyıla kadar elçiler, seyyahlar, misyonerler; XVII'nci yüzyıl sonlarında İngiliz arkeologları kırk beş asırlık tarihin araştırmasına koyulmuşlar, yıkılları dile getirmişler, bulduklarını da alıp götürmüşlerdir. (...) Düzinelerce tarihçiler, arayıcılar ve kazıcılar arasında bir tek Müslüman ve Türk yok (Atay 3 Haziran 1962).

Türk topraklarındaki kalıntı, anıt ve yerleşkelerin kıymetinin bilinmemesine eseflenen yazarı hayal kırıklığına uğratan birçok örnek mevcuttur. Bergama müzesinin yıkılmaya yüz tutmuş, bakımsız hâlden dem vuran yazar, bu konuya dair Millî Eğitim Bakanlığına hitaben bir not kaleme alır:

[Millî Eğitim Bakanlığına ithafen] Bir Alman bilgin, Türkiye için, fakir madenlerinin çokluğu ile tanınmış bir memleket, diyor. Hakkı da var.

Bizim asıl madenlerimiz, altın ve pırlanta madenlerimiz, eski medeniyet kalıntılarıdır. Meydana çıkmışlara dört elle sarılınız. Yeni kazılar yapınız. Başlanmış olanlara devam ediniz. Hele Bergama'yı hemen elinize alınız. Bir "Kazılar Bakanlığı" kurmalıyız ama henüz o kafa olgunluğunda değiliz (Atay 5 Haziran 1962).

Bu coğrafyalardaki tarihsel doku sadece antik medeniyetlere ait değildir. Yeni Türkiye'nin murisleri olan Selçuklu ve Osmanlıların da izleri bu topraklara sinmiştir. Bilhassa seyyahların rotasında yer alan kültürel zenginliklerde bu Türk devletlerinin yoğun tesiri bulunmaktadır (Atay 1934: 43). Ancak yazarın daha önce de ifade ettiği üzere bu tesirler, Türk halkını belirli bir zihniyete müdavim kıldığı için yeni dönemde tarihî izler olarak kalmalıdır.

Sağlık

Falih Rıfki Atay'ın yurt içi gezi yazılarında üzerinde durduğu hususlardan biri sağlıktır. Gezdiği yerlerde karşılaştığı ilkel şartların hayatı olumsuz etkilediğini hatta sıhhi yetersizliklerden ötürü insanların buralardan uzak durduğunu dile getirir. Bu sorunların başında bölgedeki bataklıklar ve burada türeyen sinek, böcek popülasyonu gelir. Doğa koşullarından dolayı sinek ve böceklerin insanlara musallat olduğunu bizzat tecrübe eden yazara göre bu topraklardaki kadim medeniyetler bile sıtmadan mustarip olmuştur. Göller yöresi ve Antalya kıyılarına doğru artan bataklık alanlar, sivrisinek sayısında devasa artışlara neden olmaktadır. Bataklık su demektir; "Su işi hem sulama, hem sıtma işi demektir" (Atay 1934: 32). Sulama için yapılan kanallar, bakımsızlıktan zamanla ölüm yuvalarına dönüşür. "Ne Selçuklar ne de Osmanlılar kanallarda çalışmadılar. Bataklık büyüdükçe köprüleri uzatır oldular" (Atay 1934: 34) diyen yazara göre ilk kez "Medeniyet eserlerini kökünden kazımış olan sivrisineği, bu ovalardan genç cumhuriyet kov"ma (Atay 1934: 26) mücadelesine girişmiştir:

Sıtma mücadelesine 929'da girmiştik. İlk muntıka merkez kazası, Serik, Manavgat, Finike ve Kaş şubeleri idi. Sonra Elmalı, Korkuteli, Fethiye muntıka içine alınmıştır. Bugün sıhhiye 320 köyde çalışıyor. Birkaç sene içinde 80.000 dönüme

yakın bataklık kurutulmuş, 20.000 metreye yakın kanal açılmıştır. Artık geniş sıtma salgınları önlenmiştir (Atay 1934: 33-34).

Yazarın tespitine göre sıtma sorunu, eski çağlardan günümüze değin süren çözümsüz bir sağlık sorunudur. Antalya ve çevresindeki tarihî yerleşkelerin *"hepsi, bu ovaların tarihî azameti kadar, sıtmanın buralarda ne korkunç bir düşman olduğunu gösterir"* (Atay 1934: 25). Ancak Cumhuriyet'in atılımlarıyla sıtma ve diğer böceklerle mücadele önemli bir kazanım olur (Atay 1934: 40). Sadece turizm değil tarım ve hayvancılık da bu kazanımdan nasibini alır.

Atay'ın sıtmadan sonra en fazla üzerinde durduğu sağlık meselesi sıhî banyo ve tuvaletlerdir. Köy ve kasabalarda daha iptidai şartlarda bulunan tuvaletlerin pek çok hastalığa davetiye çıkardığını belirten yazara göre *"Her evde bir sıhî çukurlu abdesthane dam gibi, duvar gibi, kap gibi bir lâzım-ı gayr-i müfarihtir"* (Atay 6 Mayıs 1964). Üstelik Mersin'de kurdukları rafineri örneğiyle *"İstanbul'da, Ankara'da bütün şehir ve kasabalarımızda halledemediğimiz başlıca güçlüğe Amerikalılar çare bulup bize de göstermiş"lerdir* (Atay 5 Mayıs 1964). Pek çok kıyı bölgesinde denize salınan kanalizasyon atıkları ve pis suları denize vermeyip atık dönüştürme tekniğini uygulayan Amerikalılar kanalizasyon sistemleriyle güzel bir örnek teşkil etmişlerdir. Yazar, bu davranışın belediyeler tarafından örnek alınması ve şehirlerde, bilhassa turistik bölgelerdeki kıyılarda uygulanması gerektiğini belirtir.

Müzik ve Eğlence Kültürü

Falih Rifki'nin özellikle yabancı turistler söz konusu olduğunda Türk müziği ve eğlence kültürü hakkında da çeşitli tespit ve önerileri bulunur. *"Türkiye'yi radyo ve hoparlör işkencesinden kurtarınız."* (Atay 29 Nisan 1964) diyerek öncelikle yetkililere seslenen yazar, *"Türkiye'de oturanları da kovucu bir âfet hâlini almıştır"* (Atay 13 Mayıs 1964) dediği hoparlörün yerli ve yabancı gezginleri rahatsız ettiğinden bahseder. Yüksek sesle birlikte sokaklarda piyasa müzikleri ve klakson sesinin verdiği rahatsızlığı da defalarca dile getirir:

Bar bar bağırır hoparlör, bir defa, vatandaşın anlayasa teminatı altındaki hürriyetine saldırıştır.

Radyo dinlemek isteyen onun düğmeleri açıldığı yere gider, dinlemek istemeyen de sustuğu yere. Caddeye, parka, sokağa radyo sesi taşmaz. Hoparlör, hele alaturka haykırdığı zaman, turizmden hayır beklemeyin. Yabancı yolcular bizim deniz postalarımızı alaturka yüzünden bırakmışlardır. Alaturka elbette yasak edilemez. Elbette onu isteyen dinlemelidir. Fakat kimsenin kimseye dinletmeye hakkı yok. Şehirlerde ve kasabalarda hoparlör seslerini kısınız. Birçok yerlerde klâkson yasağı var. O sadece kulakları üzen bir gürültü. Türk radyolarının gürültüsü ondan beter! Kulaktan sonra bir ruh işkencesi de (Atay 6 Haziran 1962)!

Eğlence kültürümüzün turistleri cezbetmesi gerektiği üzerinde duran yazarın ifadesiyle *"Folklor danslarımız turistler için çekici olabilir. Bu dansları kadınlı erkekli göstermeğe alışmalıyız."* (Atay 13 Mayıs 1964) ve önce hayatı *"biz kendimiz yaşamalıyız ve onlar bizim hayatımıza katılmalıdırlar. Kadınlı erkekli yaşamlı, dolaşmalı, eğlenmeliyiz"* (Atay 17 Haziran 1962). Bunun bir medenileşme hamlesi olduğunu ifade eden Atay'a göre müzik ve eğlence tarzlarıyla Akdeniz'in diğer medeni ülkeleri bizim için referans olmalıdır:

Yabancı orkestralar, sanatkârlar, Fransız ve İtalyan Akdeniz'inde neler yapıyorsa, hepsini yapmak şart. Hele müzikte onların kulağını düşünmek birinci şart. (...) Bu bakımdan radyoların vazifelerini ayırmalıyız. İstanbul il radyosu gibi, Ankara ve İzmir il radyoları artık bizim de olan ve elbette bir gün bizim de millimiz olacak olan Batı müziği yayınları yapmalıdırlar ve daha iyi dinlenecek kadar kuvvetlendirilmelidirler. Alaturkadan zevk alanlar da, istedikleri zaman, kendi beğendikleri havaları dinleyebilmelidirler. Ama hepsi hoparlörsüz. Sokak susmalıdır (Atay 17 Haziran 1962)!

Her anlamda medenileşme hamleleri üzerinde duran yazarın müzik ve gürültü konusundaki hassasiyetlerinin pek çoğu deneyimlerinden hareketle kaleme alınmıştır. Gezi yazılarında herkesin özgürlüğüne dikkat edilmesi gerektiğinin altını çizen yazarın bizzat kendisi yüksek sesli piyasa müziği ve sokak gürültülerinden rahatsızlık duyar. Biraz da bu yüzden ama daha çok millî menfaatler için turistik bölgeler ile şehir merkez-

lerindeki m¼zik ve eğence anlayışında hassas olunmasının altını çizer.

Eğitim

Falih Rıfkı'nın gezi yazılarında dikkat çektiği pek çok nokta, bir yerde eğitim bahsine dayanmaktadır. Şehirleri ve yolları iyileştirmek, otel odaları ve pansiyonlardaki hizmet anlayışını arttırmak, plânlı imar faaliyetleri yürütmek, doğaya saygı duymak, tarihi bilmek ve saymak, sağlığa dikkat etmek, insanların turizme ve turiste bakışını değiştirmek temelde kolektif bir eğitim meselesidir. Türk medenileşmesini köylerden başlatmak isteyen zihniyet için vazgeçilmez unsur yığın terbiyesidir. Dolayısıyla buraya kadar yazarın dikkat çektiği her durum ve önerinin temelinde eğitim konusu kendini gösterir.

Her kesimden insanımızın kalkınmasını ve medenileşmesini arzulayan yazar, "*Köy Enstitülerinden sonra bu Halkeoleri Atatürk devri medeniyetçiliğini en iyi geliştirme ve yayma vasıtaları idiler.*" (Atay 13 Haziran 1962) şeklindeki ifadeleriyle köy enstitüleri ve halkevlerinin Türk medenileşmesine sağladığı katkılardan da iftiharla bahseder. Bu noktada Cumhuriyet öncesi ve Cumhuriyet sonrası zihniyet farklılıklarına da vurgu yapar. "*Toprağımızın altını ve ülkelerimizin geçmişini ancak Atatürk devrinde benimsedik. Arkeologlar yetiştirdik. Kazılar yaptık ve yapıyoruz.*" (Atay 3 Haziran 1962) ve "*Her yerde olduğu gibi Bodrum'da da Turizm Derneği kurulmuştur.*" (Atay 30 Nisan 1964) gibi ifadelerle çeşitli turizm konusunda sayılabilecek çeşitli başlıkların Cumhuriyet sonrasında sistematikleştiğini vurgulayan yazar, yeni Cumhuriyet'i Türk medenileşmesi ve yığın terbiyesi için bir misak kabul eder. Aynı şekilde Türk turizmi için de önemli bir dönüşüm hamlesinin başlatıcısı sayar.

SONUÇ

Falih Rıfkı Atay'ın yurt içi gezi yazılarından hareketle hazırlanan bu çalışma, yazarın Türk turizmine dair çeşitli görüş ve önerilerini içermektedir. Bu görüş ve öneriler; genel anlamda gezi yerlerinin ve yollarının iyileştirilmesi, otel ve dinlenme tesislerinin artırılması, insanı merkeze alan bir turizm anlayışının oturtulması, sanat ve

doğayla barışık imar faaliyetleriyle çeşitli turizm merkezlerinin plânlanması, tarihî dokuların ön plâna çıkartılarak turizme kazandırılması, insanların konfor alanlarının arttırılarak sağlıklı ve eğlenceli bir seyahat gerçekleştirmelerinin sağlanması gibi hususlarda başlıklandırılabilir.

Falih Rıfkı, gezi yazılarını kaleme alırken pek çok hususta mukayeseli anlatıma başvurur. Seyahatleri sırasındaki tespitlerini havada bırakmak yerine çeşitli önerilerle desteklemeyi bilir. Her başlığa uygun önerisi, gezginler ve yerel halk için olumlu temenniler içerdiiği gibi millî menfaatler de sağlamaya yöneliktir. Genellikle yerli ve yabancı turistlerin gözdesi olan bölgelere dair tecrübelerini kaleme aldığı için buralardan önemli kazançlar elde edilmesi gerektiğinin altını çizer ve yine çeşitli önerileriyle bu kazançları arttırmanın yollarını gösterir. Ayrıca ülkenin millî ve manevi açıdan da kazançlı çıkmasını istediği hususlar bulunmaktadır. Tarihî dokusu ve doğall güzellikleriyle Türkiye kıyılarının turistlere sağladığı imkânların farkında olması gerektiğini belirten yazar, yeni ve cesur hamlelerle bölgenin önemli bir seyahat rotası olması gerektiğini savunur. Bu ve benzeri açılardan Türk turizm sektöründeki yetkililer ve devlet görevlilerine seslenerek bir aydın hassasiyeti gösterir.

Falih Rıfkı Atay, yazılarının merkezine insanı ve sanatı almaktan geri durmaz. Bu sayede gezi yazılarını turistik tanıtım yazıları olmaktan çıkarır. Onun gayesi bir yığın terbiyesi ve medenileşme hamlesidir. Bu yüzden bazen bireylere bazen siyasilere ve menfaatçi çevrelere eleştiri getirmekten çekinmez. Devrinin takdir edilen yazarlarından olduğu için önerilerinin çoğu, zamanla kabul görür ve kendisinin de belirttiği üzere her seferinde gezi yerlerinde önemli değişikliklere sebep olur. Kitleleri etkilemeyi başaran bir yazar olmasıyla yeni Türkiye'nin medenileşme ve kalkınma hamlelerinde özellikle yurt içi gezi yazıları ve turizme dair görüşleri sayesinde söz sahibi olur. Bu yönüyle Türk seyahat edebiyatı ve turizm tarihi açısından önemli bir isimdir.

KAYNAKÇA

Atay, F. R. (1934). *Bizim Akdeniz*. Ankara: Hâkimiyeti Millîye Matbaası.

Falih Rıfki Atay'ın Gezi Yazılarında Yurt İçi Turizm Dair Görüşleri

- Atay, F. R. (1934). Bizim Akdeniz: I-II, *Hâkimiyeti Milliye*, nr. 4628, 12 Haziran 1934, 6.
- Atay, F. R. (1962). Pazar Konuşması: Ege Kıyıları, *Dünya*, nr. 4352, 3 Haziran 1962, 2.
- Atay, F. R. (1962). Ege Kıyıları - I, *Dünya*, nr. 4353, 4 Haziran 1962, 3.
- Atay, F. R. (1962). Ege Kıyıları - II, *Dünya*, nr. 4354, 5 Haziran 1962, 3.
- Atay, F. R. (1962). Ege Kıyıları - III, *Dünya*, nr. 4355, 6 Haziran 1962, 3.
- Atay, F. R. (1962). Ege Kıyıları - IV(I), *Dünya*, nr. 4356, 7 Haziran 1962, 3.
- Atay, F. R. (1962). Ege Kıyıları - IV(II), *Dünya*, nr. 4357, 8 Haziran 1962, 3.
- Atay, F. R. (1962). Ege Kıyıları - IX, *Dünya*, nr. 4362, 13 Haziran 1962, 3.
- Atay, F. R. (1962). Pazar Konuşması: Tamamlık, *Dünya*, nr. 4366, 17 Haziran 1962, 2.
- Atay, F. R. (1964). Güney Kıyıları: 1/ Gemide, *Dünya*, nr. 6049, 27 Nisan 1964, 1.
- Atay, F. R. (1964). Güney Kıyıları: 2/ Bizimsemek, *Dünya*, nr. 6050, 28 Nisan 1964, 1.
- Atay, F. R. (1964). Güney Kıyıları: 3/ Güllük, *Dünya*, nr. 6051, 29 Nisan 1964, 3.
- Atay, F. R. (1964). Güney Kıyıları: 4/ Bodrum, *Dünya*, nr. 6052, 30 Nisan 1964, 3.
- Atay, F. R. (1964). Güney Kıyıları: 5/ Bir Ülke, *Dünya*, nr. 6053, 1 Mayıs 1964, 3.
- Atay, F. R. (1964). Güney Kıyıları: 8/ Ataş'ın Alevi, *Dünya*, nr. 6057, 5 Mayıs 1964, 3.
- Atay, F. R. (1964). Güney Kıyıları: 9/ 85000!, *Dünya*, nr. 6058, 6 Mayıs 1964, 3.
- Atay, F. R. (1964). Güney Kıyıları: 11/ Bir Yapıcı, *Dünya*, nr. 6060, 8 Mayıs 1964, 3.
- Atay, F. R. (1964). Güney Kıyıları: 12/ Hatay'da Turizm, *Dünya*, nr. 6061, 9 Mayıs 1964, 3.
- Atay, F. R. (1964). Güney Kıyıları: 14/ Ayrılış, *Dünya*, nr. 6064, 12 Mayıs 1964, 3.
- Atay, F. R. (1964). Güney Kıyıları: 15/ Neler Yapmalıyız?, *Dünya*, nr. 6065, 13 Mayıs 1964, 3.
- Atay, F. R. (1964). Çirkin İstanbul, *Dünya*, nr. 6066, 14 Mayıs 1964, 1-3.
- Atay, F. R. (1965). Marmaris Koyunda., *Dünya*, nr. 6367, 19 Nisan 1965, 1-7.
- Atay, F. R. (1965). Bir Dokun Bin Âh Dinle, *Dünya*, nr. 6369, 21 Nisan 1965, 1-7.
- Atay, F. R. (1965). Güneş Yolunda Gelişmeler, *Dünya*, nr. 6376, 28 Nisan 1965, 1.
- Atay, F. R. (1965). Turizmi Yürütebilmek İçin, *Dünya*, nr. 6377, 29 Nisan 1965, 1.
- Atay, F. R. (1965). Yokedici Dinamit, *Dünya*, nr. 6378, 30 Nisan 1965, 1.
- Atay, F. R. (1966). Gezi Notları: 1/ Deniz Yollarımız, *Dünya*, nr. 6987, 28 Eylül 1966, 1-7.
- Atay, F. R. (1966). Gezi Notları: 2/ Foça, *Dünya*, nr. 6988, 29 Eylül 1966, 1-7.
- Atay, F. R. (1966). Gezi Notları: 4/ Ah Bu Kafal, *Dünya*, nr. 6992, 3 Ekim 1966, 1.
- Atay, F. R. (1966). Kurtuluş. Doğan Kardeş Yayınları.
- Diñç Kurt, Y. (2015). *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatında Yurt Dışı Gezi Kitapları (1920-1980)*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Diñç Kurt, Y. (2018). *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatında Yurt İçi Gezi Kitapları (1920-1980)*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- (gazetesi duyuru). (1964). Güney Kıyıları, *Dünya*, nr. 6048, 23 Nisan 1964, 1.
- (gazetesi duyuru). (1965). Başyazarımız Güney İllerinde, *Dünya*, nr. 6365, 17 Nisan 1965, 1.
- Eroğlu, O. Falih Rıfki Atay'ın Fikir ve Sanat Dünyası (*Basılmamış Doktora tezi*). Ankara: Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Girgin, S. (2012). Falih Rıfki Atay'ın Gezi Yazılarında Avrupa (*Yüksek lisans tezi*). Kıbrıs: Doğu Akdeniz Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Araştırma Enstitüsü.
- Kansu, N. A. (1934). Bitikler: Bizim Akdeniz, *Ülkü*, 4 (21): 229.
- Karaduman, O. (2023). Erken Dönem Cumhuriyet Döneminde Bir Edibin Gözünden Yurt ve Turizm: İsmail Habip Sevük Örneği, *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*. 34 (3): 215-229.
- Ortaylı, İ. (1988). Devr-i Âlem: Falih Rıfki Atay ve Seyahatnameleri, *Gergedan*, 1 (16): 131-132.

EKLER

Falih Rıfki Atay'ın Dünya Gazetesi Arşivlerinde Kalan Gezi Yazıları

1962

"Pazar Konuşması: Ege Kıyıları", *Dünya*, nr. 4352, 3 Haziran 1962.

"Ege Kıyıları: 1", *Dünya*, nr. 4353, 4 Haziran 1962.

"Ege Kıyıları: 2", *Dünya*, nr. 4354, 5 Haziran 1962.

"Ege Kıyıları: 3", *Dünya*, nr. 4355, 6 Haziran 1962.

"Ege Kıyıları: 3/4 (I)", *Dünya*, nr. 4356, 7 Haziran 1962.

"Ege Kıyıları: 4 (II)", *Dünya*, nr. 4357, 8 Haziran 1962.

"Ege Kıyıları: 5", *Dünya*, nr. 4359, 9 Haziran 1962.

"Ege Kıyıları: 6", *Dünya*, nr. 4359, 10 Haziran 1962.

"Ege Kıyıları: 7", *Dünya*, nr. 4360, 11 Haziran 1962.

"Ege Kıyıları: 8", *Dünya*, nr. 4361, 12 Haziran 1962.

"Ege Kıyıları: 9", *Dünya*, nr. 4362, 13 Haziran 1962.

"Pazar Konuşması: Tamamlık", *Dünya*, nr. 4366, 17 Haziran 1962.

1964

"Başyazarımız Güney Kıyıları", *Dünya*, nr. 6037, 12 Nisan 1964.

Osman Eroğlu

"Güney Kıyılarında: 1/Gemide", *Dünya*,nr. 6049, 27 Nisan 1964.

"Güney Kıyılarında: 2/Bizimsemek", *Dünya*, nr. 6050, 28 Nisan 1964.

"Güney Kıyılarında: 3/Güllük", *Dünya*, nr. 6051, 29 Nisan 1964.

"Güney Kıyılarında: 4/Bodrum", *Dünya*, nr. 6052, 30 Nisan 1964.

"Güney Kıyılarında: 5/Bir Ülke", *Dünya*, nr. 6053, 1 Mayıs 1964.

"Güney Kıyılarında: 6/Fethiye", *Dünya*, nr. 6054, 2 Mayıs 1964.

"Güney Kıyılarında: 7/Bir Ara Gezi", *Dünya*,nr. 6056, 4 Mayıs 1964.

"Güney Kıyılarında: 8/Ataş'ın Alevi", *Dünya*,nr. 6057, 5 Mayıs 1964.

"Güney Kıyılarında: 9/85000!", *Dünya*,nr. 6058, 6 Mayıs 1964.

"Güney Kıyılarında: 11/Bir Yapıcı", *Dünya*, nr. 6060, 8 Mayıs 1964.

"Güney Kıyılarında: 12/Hatay'da Turizm", *Dünya*, nr. 6061, 9 Mayıs 1964.

"Güney Kıyılarında: 13/Türk Hatay", *Dünya*,nr. 6063, 11 Mayıs 1964.

"Güney Kıyılarında: 14/Ayrılış", *Dünya*, nr. 6064, 12 Mayıs 1964.

"Güney Kıyılarında: 15/Neler Yapmalıyız?", *Dünya*, nr. 6065, 13 Mayıs 1964.

"Çirkin İstanbul!", *Dünya*, nr. 6066, 14 Mayıs 1964.

1965

"Başyazarmız Güney İllerinde", *Dünya*, nr. 6365, 17 Nisan 1965.

"Marmaris Koyunda", *Dünya*,nr. 6367, 19 Nisan 1965.

"Bir Dokun Bin Âh Dinle", *Dünya*, nr. 6369, 21 Nisan 1965.

"Kuşadası'nın Müjdeleri", *Dünya*, nr. 6375, 27 Nisan 1965.

"Güneş Yolunda Gelişmeler", *Dünya*, nr. 6376, 28 Nisan 1965.

"Turizmi Yürütebilmek İçin", *Dünya*,nr. 6377, 29 Nisan 1965.

"Yokedici Dinamit", *Dünya*,nr. 6378, 30 Nisan 1965.

1966

"Gezi Notları: I/Deniz Yollarımız", *Dünya*,nr. 6987, 28 Eylül 1966.

"Gezi Notları: II/Foça", *Dünya*, nr. 6988, 29 Eylül 1966.

"Gezi Notları: III/İzmir'de", *Dünya*,nr. 6989, 30 Eylül 1966.

"Gezi Notları: IV/Kuşadası", *Dünya*, nr. 6990, 1 Ekim 1966.

"Gezi Notları: V/Ah Bu Kafa!", *Dünya*, nr. 6992, 3 Ekim 1966.

"Gezi Notları: VI/Aydın", *Dünya*, nr. 6993, 4 Ekim 1966.

"Gezi Notları: VII/Bir Gölde Kızıl Fırtına", *Dünya*, nr. 6995, 6 Ekim 1966.

Osman EROĞLU

Fırat Üniversitesi İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünden mezun oldu (2010). Yüksek lisansını Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde Yeni Türk Edebiyatı alanında tamamladı (2013). Aynı yıl Kastamonu Üniversitesi Cide Rifat Ilgaz Meslek Yüksekokulu'nda Türk Dili Okutmanı olarak göreve başladı. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü bünyesinde Falih Rıfkı Atay'ın Fikir ve Sanat Dünyası başlıklı teziyle Yeni Türk Edebiyatı Doktoru unvanı aldı (2023). Halen Kastamonu Üniversitesi Rektörlük Türk Dili Bölümünde görev yapmaktadır. Temel çalışma alanları Türk Dili ve Yeni Türk Edebiyatıdır.